

A GYÓGYSZERÉSZTÖRTÉNETI MÚZEUMOK TÁRGYI ÉS ESZMEI PROBLÉMÁI*

DUKA ZÓLYOMI NORBERT

A gyógyszerésztörténeti múzeumok a XX. század vívmányai. Régebben is léteztek egyes gyógyszerésztörténeti kiállítási tárgyak, melyek sok egyéb között meghúzódtak egy általános múzeum keretében, vagy esetleg annak szerény külön csoportját képezték. De mint önálló egységek, a gyógyszerésztörténeti múzeumok csak akkor keletkeztek, mikor az orvostörténet és a gyógyszerésztörténet útjai végérvényesen, egymástól tisztán megkülönböztetve elváltak. Eszmei problémájuk tehát szorosan függ össze a gyógyszerésztörténetnek, mint külön tudományos diszciplinának az önállósulásával.

Az európai orvosi fejlődésben a gyógyszerészi rendet törvényesen és világosan az orvosi rendtől II. Frigyes császár 1240-ben kiadott rendelete választotta el, amennyiben eltekintünk egyes városok részintézkedéseitől. Nem szabad azonban úgy képzelni, hogy ez az időpont egy előzmények nélküli ugrás volt a fejlődésben, inkább betetőzése volt egy folyamatnak, melynek során az orvos és a gyógyszerész funkciói már előbb is differenciálódtak. A kétféle tevékenység szoros kapcsolata azonban továbbra is fennmaradt. Tudunk orvosokról, akik egyidejűleg gyógyszerészek voltak¹ és fordítva, még a XVIII. században is találkozunk olyan gyógyszerészekkel, akik a tilalom ellenére is foglalkoztak gyógyítással.² A gyógyszerészet akkor vált el végleg az orvostudománytól, amikor megszabadulva a skolasztikus ballaszttól, az alchimista és misztikus elemektől – a XVII., de főleg a XVIII. században a felvilágosodott eszmék hatására és az új tudományos vívmányok alapján rátért az önálló tudományos diszciplína útjára.

Ennek megfelelően fejlődött ki az önálló gyógyszerésztörténet is. És ezen az úton nemcsak az orvostörténettől kellett magát függetlenítenie, hanem a természettudományok történetétől is, nevezetesen a kémia és a botanika történetétől. A szakirodalomban az 1722-ben megjelent Versuch einer Geschichte des Apothekenwesens in der freyen Reichsstadt Nürnberg című írást tekintik az önálló gyógyszerésztörténet első megnyilvánulásának.³ Ez a könyvecske az önálló tudományos diszciplína legalább egy feltételét teljesítette: különválasztotta a specifikusan gyógyszerészi tematikát az orvostól és pontosan körülhatárolta.⁴ Az önállósághoz azonban még többre volt szükség: az anyag teljességére és arra, hogy az új tudományos diszciplína megtalálja külön, sajátos módszerét. Ezeket a követelményeket fokozatosan teljesítették a különböző idevágó írások. Először, 1800 táján globális összefoglalások jelentek meg gyógyszerészi művekhez írt bevezetések formájában, melyek rövid áttekintést nyújtottak a gyógyszerészet történetéről. Szerzőik kiváló gyógyszerészek voltak, mint J. K. Wiegleb, J. P. Gmelin, J. B. Trommsdorff. Ezekben az összefoglalásokban már nem egy város gyógyszerésztörténetéről volt szó, mint a nürnbergi könyvben. De az anyag még mindig csak vázlatosan, in nucleo szerepelt bennük. Részletesebben foglalkozott a témával J. A. Buchner könyvében: Vollständiger Inbegriff der Pharmazie, 1822–27., de itt is csak a bevezetésbe szorult

a gyógyszerésztörténet, úgy ahogy A. Kopp műve: Geschichte der Chemie, 1843–47. egy lépést hátra jelentett, mert a gyógyszerésztörténetet ismét a kémia történetébe ágyazta be, vagy hasonlóképpen K. Sprengel: Versuch der pragmatischen Geschichte der Arzneykunde, 1792–1803. az orvostörténetbe. Az első mű, mely teljesítette a tematika elhatárolásának és a teljességnek a követelményét a francia A. Philippe könyve volt: L'histoire de la Pharmacie, mely csakhamar H. Ludwig német fordításában is megjelent. Ez a mű mindenesetre átfogóan tárgyalta az anyagot, de a gyógyszerésztörténet sajátos módszerének kidolgozása további szerzők nevéhez fűződik, akiknek művei ma is időszerűek. Hogy csak a legfontosabbakat említsem: H. Peters, G. Dragendorff, akik inkább az adatokra helyezték a fősúlyt és a gyógyszerésztörténet klasszikus szerzői: H. Schelenz, J. Berendes és az 1940-ben kiadott History of Pharmacy szerzői: A. Adlung és G. Urdang.⁵ Megemlíteném még A. Benedicenti könyve: Malati, medici e farmacisti a traverso i secoli, mely 1946-ban jelent meg.⁶

Ezek a művek betetőzték a gyógyszerésztörténet elválasztását az orvostörténettől. De gyakorlatilag – amint ez a különböző regionális és nemzetközi rendezvényeknél is kitűnt – a kétféle tudományos diszciplína még sokáig keveredett. Különösen ott érezhető, ahol ennek a keveredésnek szükségszerűen, azt is mondhatnám, törvényszerűen be kellett következnie. Amikor pl. egy orvos teljes értékű módon művelte – orvostudományi működése mellett – a gyógyszerésztudományt is. Mint pl. az osztrák Maximilian Stoll, aki mérges gyógynövények gyógyító hatását kutatta. Vagy Hermann Boerhaave a materia medicáról szóló írásaiban. És hogy még egy, a magyar orvos- és gyógyszerésztörténetbe egyaránt beletartozó egyéniséget említsek: Huszty Zachariás Teofil pozsonyi városi orvost, akinek gyógyszerészi művei nagy hatást gyakoroltak nemcsak a gyógyszerésztudomány osztrák és magyar fejlődésére, hanem az európaira is. Az érintkezés második pontja, ahol a két tudományág szükségszerűen találkozik, a közegészségügy története. Ebben az irányban következetes a szakirodalom: a közegészségüggyel foglalkozó művek egyforma figyelmet szentelnek az orvosi és gyógyszerészi rend kialakulásának, a probléma személyi és intézményes oldalának. De a közegészségügy történetének végső célja nem lehet csak az orvosok és gyógyszerészek helyzetének és intézményeinek kutatása, hanem ellenkezőleg, azt kell vizsgálnia: mit tettek a rájuk bízott betegek javára; a közegészségügyi szolgáltatások mérvét és hatékonyságát. És itt merül fel a kérdés a szolgáltatások tartalmát illetően, azaz a gyógyító tevékenységet (ami az orvostörténetbe tartozik) és a gyógyeszközöket, a gyógyszereket illetően. A bűvös kör újból bezárul a két tudományos diszciplína körül egy magasabb kategória jegyében. Talán a közegészségügy történetének önállósulása, mely szűkebb értelemben véve még esedékes, megoldja ezt a problémát is.

A gyógyszerésztörténészek tudatában voltak a nehézségeknek, melyek megakadályozták, hogy a gyógyszerésztörténet végleg önállóvá legyen és megszabaduljon a vele nem tartozó anyagtól, mely az orvostörténetből, de a kémia, botanika és egyáltalán a természettudományok történetéből szivárgott belé. Ezért 1910-ben a brüsszeli gyűlésen úgy határoztak, hogy életre hívnak egy külön nemzetközi szervet, a gyógyszerészet Nemzetközi Szövetségét – Fédération Internationale de la Pharmacie, mely egyebek között az önálló gyógyszerésztörténet elméleti alapjait tisztázza és tartalmát pontosan körvonalazza. Az 1953-ban tartott amszterdami kongresszus ennek alapján egy tudományos szekciót létesített, később a párizsi kongresszuson a „főiskolai szekció” nevet kapta, melynek feladatául a sajátos, önálló gyógyszerésztörténet kidolgozását tűzte ki. Ettől kezdve a gyógyszerésztörténet szervezetileg is a maga útján haladt.⁷

Ennek a fejlődésnek a jegyében alakultak meg a különálló gyógyszerésztörténeti múzeumok is. A már említett hármastól – orvostörténet, gyógyszerésztörténet és egészségügy-történet – széles értelemben három fajtájukat különböztethetjük meg:

Vegyes orvostörténeti-gyógyszerésztörténeti múzeumokat,
Tisztán gyógyszerészeti múzeumokat,
Egészségügyi-higiéniai múzeumokat gyógyszerésztörténeti anyaggal.

Az első típusra jellemző példa a bécsi Orvostörténeti Múzeum – Institut für Geschichte der Medizin der Universität Wien, melynek igen gazdag anyag a – kizárólag eredeti tárgyak – Bécs orvostörténetére vonatkoznak. Vagy a római orvostörténeti múzeum, Istituto di Storia della Medicina, mely európai viszonylatban mutatja be az orvostudomány fejlődését. Másik érdekessége az, hogy nem csupán eredeti exponátumokat tartalmaz, hanem ott, ahol az eredeti darabok hiányoznak, panelekkel egészíti a hézagokat. Ennek a módszernek nagyobb az instruktív jellege, mint a bécsi típusé.

Míg az említett gyűjteményekben csak szórványosan fordulnak elő a gyógyszerésztörténet körébe tartozó kiállítási tárgyak, vannak olyan múzeumok is, melyek szinte egyenrangúan képviselik az orvos- és gyógyszerésztörténetet. Közülük európai viszonylatban előkelő helyet foglal el a budapesti Semmelweis Orvostörténeti Múzeum.

Olykor az általános történelem emlékei között helyet kapnak az orvos-, illetve gyógyszerésztörténeti részlegek, mint pl. a dán Nemzeti Múzeumban az orvostörténeti osztály keretében.

Tisztán gyógyszerésztörténeti múzeumok, hogy csak néhány példát említsek, az angol gyógyszerészegylet múzeuma, a heidelbergi gyógyszerésztörténeti múzeum, a prágai az Arany Oroszlánhoz címzett patikával egybekötve, a pozsonyi patikamúzeum a Vörös rákhoz címzett gyógyszertár helyiségeiben, a Nancyban lévő és a gyógyszerészeti karhoz tartozó múzeum (Musée de la Pharmacie) a zágrábi és belgrádi patikamúzeum, a dubrovnikai patikamúzeum-részleg, ugyancsak részlegek a müncheni és a nürnbergi Germanisches Museumban, a varsói és a krakkói múzeum, a Szovjetunióban a Központi Gyógyszerkutató Intézet múzeuma, Romániában Kolozsvárott az orvostudományi tanszék mellett, Nagyszebenben a Bruckenthal Múzeum, Svájcban Baselben és Bernben a Gyógyszerészeti Intézet mellett, Finnországban, Turkuban.

Közegészségügyi, higiéniai múzeumok gyógyszerésztörténeti anyaggal: pl. a Musée des Hospices civiles Lyonban, különböző osztrák gyűjtemények a görög múzeum, a szarajevói gyűjtemény.

Alkalmi gyógyszerésztörténeti kiállítások, amelyeket szabályos időközökben rendez a londoni Wellcome Institut of the History of Medicine, melyek különösen gazdag edénygyűjteményeiről nevezetesek.

Végül általános jellegű múzeumok gyógyszerésztörténeti darabjai, melyek azonban elszigeteltségükben sem instruktív jellegűek, sem egy bizonyos gyógyszerészi intézmény fejlődéséről áttekintést nem nyújtanak.

Az önálló gyógyszerészi múzeumok – mint amilyen a most megnyíló kőszegi múzeum is, egy patika fejlődése körül csoportosítja anyagát. Az ilyenfajta múzeumok – en miniature – tökéletesen vissza tudják adni egy gyógyszertári egység fejlődését egy bizonyos időszakra nézve. Az orvostörténeti múzeumokhoz kapcsolt gyűjtemények általános áttekintést nyújtanak a gyógyszertárak és a gyógyszerésztudomány fejlődéséről, a higiéniai múzeumokban lévő kiállítási tárgyak rendszerint a történelmi fejlődés csak bizonyos mozzanatait szemléltetik, éppen úgy az alkalmi kiállítások. Az általános gyógyszerészeti múzeumok kénytelenek magukat panelekkel, másolatokkal kisegíteni. Ezzel szemben az egy gyógyszertár köré csoportosuló gyűjtemények viszont adott esetben, eredeti exponátumokkal rendelkeznek. És még egy nagy előnyük van – és ez vonatkozik az összes gyógyszerésztörténeti gyűjteményre: sokkal gazdagabb anyag áll rendelkezésükre, mind berendezési tárgyakban, mind a bútorok és edények művészi látványosságát illetően, mint az orvostörténeti gyűjteményeknek – ha nem országos jelentőségű, gazdag anyagra támaszkodó múzeumokról van szó.

Az önálló patikamúzeumoknak, illetve az egy gyógyszer-tár köré csoportosuló gyűjteményeknek eszmei alapját az önálló gyógyszerésztörténet adja meg, mindaz ami történetileg a gyógyszerész személyére és a gyógyszer-tár intézményére vonatkozik, tárgyi feltételük pedig egy gyógyszer-tár múltjára vonatkozó emlékek, illetve az egy gyógyszer-tárhoz kötődő személyekre vonatkozó tárgyak, vagy a gyógyszerészre és a gyógyszer-tárra vonatkozó anyag.

A Kőszegi Patikamúzeum az előbbi utat választotta – ami a maga nemében teljes lehetőséget nyújt. Ennek maradéktalan megvalósításához kívánok sok sikert és szép eredményeket.

JEGYZETEK

1. Pl. az orvosok és sebészek házi-patikái ott, ahol gyógyszer-tárak nem voltak, l. az 1773-as rendelet, Linzbauer, F. X.: Codex sanitarius regni Hungariae. II. 756. p.
2. L. pl. Pozsonyban az Ordo pro Pharmacopolis c. 1742-es szabályzatot, Linzbauer id. m. II. 275. p.: „Pharmacopolae ... ab omni plane praxi medica arcere debeant.”
3. Adlung, A.–Urdang, G.: Grundriss der Geschichte der Pharmazie, 1935; Schelenz, H.: Geschichte der Pharmazie, Berlin 1904.
4. Azaz a gyógyszerészetet, mint a gyógyszerek elkészítését, ellenőrzését, kiszolgáltatását és a gyógyszerkutatást.
5. Peters, H.: Aus pharmazeutischer Vorzeit, Berlin, 1888–91. – Dragendorff, G.: Die Heilpflege der verschiedenen Völker und Zeiten, Stuttgart, 1898; Schelenz id. m. Berendes, J.: Das Apothekerwesen, seine Entstehung und geschichtliche Entwicklung bis zum XX. Jahrhundert, Stuttgart 1907. A. Adlung and G. Urdang: History of Pharmacy, Philadelphia. 1940.
6. Sigerist, Henry: A History of Medicine. New York 1955. 505. p.
7. Adlung Urdang, id. m. 108, 112. p.

DIE THEORETISCHE – UND SACHLICHE PROBLEMATIK DER PHARMAZIEGESCHICHTLICHEN MUSEEN

DUKA ZÓLYOMI NORBERT

Der Autor stellt einen engen Zusammenhang zwischen der Gründung von pharmaziegeschichtlichen Museen im 20. Jahrhundert und der allmählich selbständig werdenden Pharmaziegeschichte fest. Er schildert den historischen Vorgang, wie Herstellung von Arzneien aus der ärztlichen Heiltätigkeit ausgeschieden war und meint, dieser Vorgang sei im 18. Jahrhundert de facto abgeschlossen gewesen. Er zählt die frühesten (Anfang des 19. Jahrhunderts) pharmaziegeschichtlichen Arbeiten auf und führt uns bis zu dem Punkt, wo sich diese von der Medizingeschichte trennen. Natürlich gibt es etliche angrenzende Bereiche zwischen den beiden Disziplinen, wobei jedoch der Gegenstand, bzw. die Zugehörigkeit der Person, also Objekt und Subjekt der Arbeit die Klassifizierung erleichtern.

Diese Entwicklung soll auch bei der Gründung verschiedener Typen der pharmaziegeschichtlichen Museen mitgewirkt haben:

- gemischte medizin- und pharmaziegeschichtliche Museen
- rein pharmaziegeschichtliche Museen
- Museen gesundheitswesentlichen-hygiänischen Charakters mit pharmaziegeschichtlichem Material

Der Autor bietet von allen drei Typen Beispiele internationalen Geltung an. Er stellt fest, dass sich das pharmaziegeschichtliche Material farbiger, kunstgeschichtlich reicher erscheint als das der Medizingeschichte und nennt es vorteilhaft, wenn früher gegründete, gut erhaltene, komplette Apotheken samt Einrichtung und Geräten als Museen dargeboten werden.